

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.56>

УДК 331.522.4:355/359

Р. В. Яковенко,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8103-8590>

ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В СФЕРІ РОК-МУЗИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

R. Yakovenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Marketing, Management and Economics,
Robert Elvorti Economics and Technology Institute*

UKRAINE'S HUMAN POTENTIAL REPRODUCTION IN THE FIELD OF ROCK MUSIC UNDER CONDITIONS OF WAR

Стаття започатковує методику економічного аналізу рок-музики як глобального культурного, суспільного та ідеологічного феномену XX та XXI століття. Автор робить спробу здійснити погляд на зазначене явище як на сферу зайнятості, інвестування, прибуткової діяльності, кваліфікаційних вимог та підвищення кваліфікації працівників, міжнародних економічних відносин. Наведено типові та системні відмінності, що характеризували формування та еволюцію рок-музики, її поступове відокремлення від поп-

музики за такими економічними ознаками: 1) мотивацією та відповідністю потребам саморозвитку; 2) ідеологією та сприйняттям існуючої соціально-економічної моделі; 3) обсягами та принципами інвестування в основні та оборотні фонди в сфері рок-музики; 4) взаємозв'язком між рівнем професіоналізму осіб, зайнятих у цій сфері та якістю продукту, що створюється; 5) чинником формування специфічного попиту, виокремлення молоді як індивідуальної споживчої групи, чого не було до цього.

У статті розкрито роль рок-музики як складової української культури в умовах війни, одного з секторів нематеріального виробництва, визначено особливості функціонування цієї сфери в Україні на різних етапах (до війни та під час). Наведено загальносвітову тенденцію, обумовлену, в тому числі, інформатизацією та цифровізацією сучасного цивілізованого світу, яка полягає у скороченні доходів більшості рок-виконавців. Досліджено закономірності відтворення людського потенціалу України, що характеризуються принципово новими умовами, які децю по-іншому тлумачать роль людського фактору у виробничих та суспільних відносинах. Зазначено, що українська рок-музика є не лише чинником національної ідентичності, яка, будучи не лише нематеріальним параметром відбудови української держави, а й активним джерелом супротиву агресії в різних формах, є дуже цікавим середовищем поєднання рис «людини економічної» та «людини творчої», що характеризує поняття людський потенціал. Крім всього наведеного, сукупність новітніх факторів та загроз існування української держави формують унікальний механізм розширеного відтворення людського потенціалу як на матеріальній, так і на нематеріальній основі.

The article introduces the methodology of economic analysis of rock music as a global cultural, social and ideological phenomenon of the 20th and 21st centuries. The author makes an attempt to look at the mentioned phenomenon as a sphere of employment, investment, profitable activity, qualification requirements and advanced training of workers, and international economic relations. Typical

and systemic differences that characterized the formation and evolution of rock music, its gradual separation from pop music according to the following economic features: 1) motivation and compliance with the needs of self-development; 2) ideology and perception of the existing socio-economic model; 3) volumes and principles of investment in fixed and working capital in the field of rock music; 4) the relationship between the level of professionalism of people employed in this field and the quality of the product being created; 5) the factor of formation of specific demand, the separation of youth as an individual consumer group, which did not exist before are presented.

The article reveals the role of rock music as a component of Ukrainian culture in wartime, one of the sectors of intangible production, and identifies the features of the functioning of this sphere in Ukraine at different stages (before and during the war). A global trend caused, among other things, by the informatization and digitalization of the modern civilized world, which consists in reducing the income of most rock performers is presented. The patterns of reproduction of the human potential of Ukraine, which are characterized by fundamentally new conditions that interpret the role of the human factor in production and social relations in a slightly different way, are studied. Ukrainian rock music is not only a factor of national identity, which, being not only an intangible parameter of the reconstruction of the Ukrainian state, but also an active source of resistance to aggression in various forms, is a very interesting environment for combining the features of “economic man” (*homo economicus*) and “creative man” (*homo creativus*), which characterizes the concept of human potential is noted. In addition to all of the above, the combination of new factors and threats to the existence of the Ukrainian state form a unique mechanism for the expanded reproduction of human potential on both a material and an immaterial basis.

Ключові слова: людський потенціал; рок-музика, російсько-українська війна.

Keywords: human potential; rock music; Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Російсько-українська війна є фактором цивілізаційного протистояння, чинником геополітичних зрушень на політичній мапі світу, трансформації глобального світоустрою та руйнування системи глобальної безпеки. Формування засад суспільно-політичного нігілізму в системі міжнародних відносин відбувається під безпосереднім проводом глобальної вісі зла, яка відхрещується від прогресивних гуманістичних ідеалів, що були сформовані протягом XX-XXI століть і визначає серед пріоритетів державного розвитку виключно прагматизм, домінування матеріальних цінностей над нематеріальними, нівелювання ролі особистості та визначення пріоритету колективних інтересів над індивідуальними, визнання демократичних принципів організації суспільних відносин такими, що не сприяють розвитку, а навпаки – гальмують управлінські процеси на усіх можливих рівнях [1, с. 371-372].

Трансформація концепції сучасного світоустрою не залишила осторонь і проблеми наукової методології, визначивши актуальні пріоритети наукового пошуку на якісно нових засадах. Водночас проблема фізичного виживання української нації та України, як держави та суб'єкта міжнародних відносин, визначила та максимально загострила усі тенденції та процеси, що так чи інакше спроможні сприяти пошуку новітніх способів протистояння ворогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження людського потенціалу в Україні здійснюють такі науковці як: Г.М. Гузенко, Т.С. Вакарчук, І.М. Кравченко, О.В. Стефанишин, М.А. Ажажа, В.В. Близнюк, Т.В. Давидюк, І.О. Седікова, О.Ф. Новікова, О.І. Амоша та інші. Проблему відтворення людського потенціалу в умовах війни розкрито у публікаціях В.П. Антонюк. Рок-музику в її соціокультурному розрізі досліджують такі вітчизняні фахівці як: В.М. Откидач, Л.Л. Васильєва, Ю.І. Лошков, А.А. Леушина, С.І. Мостова та багато інших.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми.

До цього моменту в структурі наукових досліджень були відсутні підходи, спрямовані на аналіз рок-музики як соціально-економічного явища та елемента еволюційного процесу (водночас як його фактора та одного з наслідків). Те саме стосується аспектів відтворення людського потенціалу в цій сфері, зокрема його секторальний аналіз мав обмежений, умовний характер, беручи до уваги те, що дослідники переважно концентрують свою увагу на предметному, а не на факторному підході.

Враховуючи те, що сфера нематеріального виробництва та сфера послуг відіграє дедалі більшу роль у розвитку сучасної економіки цивілізованого світу на постіндустріальній стадії розвитку, вважаємо за потрібне розглянути цей сектор зайнятості населення, отримання доходів та відтворення здібностей людини через інструментарій поведінки «людини економічної». Оскільки межі між матеріальною і нематеріальною сферою виробництва поступово згладжуються і вони дедалі більше формують діалектично суперечливе цілісне середовище, ідея запропонованого матеріалу вже не виглядає абсолютно суперечливою, а віддзеркалює лише певний рівень невизначеності, що виражатиметься у винятках із запропонованих ідей та висновків.

Метою статті є розкриття сутності рок-музики як економічного, соціального та ідеологічного явища, а також як середовища відтворення та розширення здібностей людини, яке ускладнюється та набуває нових рис унаслідок неприхованої військової агресії російської федерації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний інституціональний пошук ролі людини в економіці та суспільстві дедалі більше характеризується поняттям «людський потенціал». Людський потенціал формується у середовищі переходу від «людини економічної» (моделі абсолютно раціональної економічної поведінки з метою максимізації економічної віддачі від будь-якої діяльності) до «людини творчої» (модель людської поведінки, спрямована на ірраціональність у поєднанні з креативним

пошуком) [2, с. 191]. Сучасне українське суспільство та середовище відтворення здібностей людини саме й визначається рисами як раціональності (що виражається у прагненні вижити, допомогти армії, самим взяти участь у опорі ворогу, створити продукт, який можна продати), та безумовної креативності, що полягає в активізації сфери культури, розвитку нематеріальної сфери, викликаній емоційним струсом суспільства та якісним стрибком у розвитку особистості.

Введення категорії людський потенціал обумовлене еволюцією процесу праці та ролі людини в економіці й суспільстві, трансформацією «людини економічної» в «людину творчу» [3, с. 13]. Еволюційне, поступове скорочення частки важкої фізичної праці в структурі зайнятості населення збільшує частку не лише розумової праці, а й творчої діяльності.

На нашу думку, будь-яку творчу діяльність варто розглядати за допомогою традиційного економічного інструментарію за умов, якщо: 1) вона хоча б частково спроможна задовольняти будь-які потреби її продуцента (як матеріальні, так і нематеріальні) у довгостроковій перспективі, навіть якщо між моментом створення певного продукту та отриманням за нього коштів або іншої винагороди може мати місце значний розрив у часі; 2) вона є системною діяльністю, яка здійснюється з певною послідовністю та ритмічністю, яка може бути дуже розмірною; 3) така діяльність здійснює вплив на свідомість певних споживачів, виробників та інших суб'єктів матеріального та нематеріального виробництва, що виражається у трансформації їх світосприйняття, світорозуміння та професійної підготовки.

Свого часу саме рок-музика виступила одним з вирішальних чинників руйнування радянської ідеології, принципів колективізму та системи декларативного, а не реального заперечення відчуження працівників від засобів та результатів виробництва. Сучасна українська рок-музика може стати тим вирішальним фактором, що зруйнує й сучасну новітню імперію

зла. Тому варто виокремити це поняття від інших видів популярної музики, що дасть нам можливість повноцінно зрозуміти об'єкт нашого дослідження.

Якщо з моменту виникнення (з 50-х років XX століття) поняття рок- і поп-музика являли собою фактичну тотожність, що проявлялось у найбільших тиражах реалізації носіїв музики і відвідуваннях концертів, то вже у 80-х рр. можна спостерігати чітке відокремлення між популярною і рок-музикою. Спробуємо класифікувати ці відмінності:

1) Популярна музика створюється для заробляння коштів і може не бути сферою самореалізації виконавця, у той час як рок-музика створюється, в першу чергу, для задоволення внутрішніх потреб самих виконавців;

2) У більшості випадків рок-музика містить у собі протест, заперечення суспільної ідеології, незадоволення існуючою суспільно-економічною формацією, у той час як поп-музика навпаки намагається підлаштуватись під існуючі параметри суспільних відносин, рухається у потоці суспільноприйнятих норм, понять і принципів;

3) Поп-музика характеризується високим рівнем інвестування в будь-який об'єкт творчості і вимагає повернення інвестованих коштів, а це є можливим лише у тому разі, якщо створений продукт відповідатиме очікуванням слухачів. Рок-музика, зазвичай, реалізується на примітивних, а то й саморобних засобах (за рідким виключенням), не передбачає відшкодування вкладених ресурсів та ігнорує суспільну думку стосовно своєї творчості. Замість входження до мейнстріму, вона його як правило заперечує, шукає альтернативні шляхи задоволення особистих потреб та самореалізації, формує особистісний, суто індивідуальний підхід до світогляду, може виступати концепцією «заперечення всього», в тому числі й примату матеріальних цінностей. Саме тому словосполучення «шоу-бізнес» на сьогодні стосується, в абсолютній більшості випадків, поп-виконавців і дуже рідко – рок-музикантів;

4) Професійність виконання та підготовка «працівників» у сфері поп-музики мають набагато більше, ґрунтовніше значення, що також

обумовлюється домінуючим принципом базових і поточних капіталовкладень у очікуванні отримання дуже суттєвих зисків, які не можна отримати у сфері традиційного виробництва в умовах суттєвої конкуренції, і які не базуються на принципах витратного виробничого ціноутворення. Рок-музиканти, часто-густо, ніякої професійної підготовки до своєї діяльності не мають і навчаються в процесі збільшення обсягів своєї праці (гри на інструментах, написання текстів чи лібрето, вокальної майстерності, зйомки кліпів, декорування сцени, постановки сюжетів та шоу, організації концертів, ведення бухгалтерії, налагодження зв'язків з громадськістю тощо), або ж не навчаються взагалі. Але, не зважаючи на професійність підготовки фахівців у сфері поп-музики, ця сфера в більшості випадків створює примітивний споживчий продукт доволі обмеженої якості з погляду професійних музикантів та музичних критиків. Наявні музичні ідеї примітивізуються, обмежуючись смаками більшості споживачів, які не є дуже вибагливими у цій сфері. Поп-музика, в більшості випадків, є сферою релаксу, відпочинку, а не розвитку та самозростання, що обумовлюється низькими концептуальними вимогами до неї.

У той же час якість продукції, що створюється в сфері рок-музики, може бути шаленою і неочікуваною як для слухачів, так і для самих «працівників» цієї сфери. Поширеним є створення шедеврів у сфері саме рок-музики, рок-поезії до рівня формування власних ідеологій та нових концепцій суспільного розвитку з купою послідовників та плагіаторів. Саме тому доволі часто можна спостерігати цікавий симбіоз непрофесійних або малопрофесійних рок-виконавців з професійним менеджментом та величезними витратами на промоушн без їхнього безпосереднього втручання у сферу творчості, тобто створення продукту.

Відтак, в окремих випадках економічна ефективність окремих рок-музикантів, з погляду потреби вкладання в них коштів та обсягів отриманого прибутку, є набагато вищою, ніж в середньому діяльність сфери поп-музики.

Назвемо таких виконавців: The Beatles, Led Zeppelin, U2, Eagles, Elton John, David Bowie, Queen, Pink Floyd, The Rolling Stones, Elvis Presley...

5) Рок-музика у 50-х роках (як сфера рок-н-роллу) відокремила молодь, як окрему групу споживачів у США, а пізніше й у країнах Європи. До цього моменту пуританське виховання та протестантська етика формували ставлення до молоді виключно як до «дорослих, які ще не виросли» і не мають своєї специфіки у масовому споживанні; відтак вони відрізняються від дорослих виключно своїм розміром. Сфера виробництва товарів масового споживання із задоволенням підхопила цю ідею, і диференціація таких товарів, зокрема одягу, стала одним з поштовхів економічного зростання у США та Західній Європі. Поп-музика успішно користується цією ідеєю і формує навіть суцільні модні тренди та просуває безліч дрібниць і товарів споживання, які без масового поширення поп-музики просто нікому не були б потрібні.

Наприкінці XX ст. виникли і отримали стрімке визнання нові поняття «людський капітал» та «людський потенціал». Перше виражає зміни, перш за все у виробництві, у становищі людини та її ролі у виробничому процесі. Тому під людським капіталом розуміють сукупність продуктивних якостей людини (знань, здібностей, навичок, мотивацій, енергії, які використовуються у процесі виробництва). На нашу думку, ці елементи становлять зміст людського капіталу, але ними не можна обмежуватися, тому що і нагромадження знань, і розвиток здібностей і т.і. неминуче впливають на розвиток людських якостей. Інша справа, що головну роль відіграють продуктивні сили людини [2, с. 188-189]. Відтак, якщо рок-музика створюється свідомо для заробляння грошей, і ця мета досягається – варто говорити про рок-музику як складову людського капіталу.

Друге поняття «людський потенціал» характеризує новий ступінь у розвитку людини, коли поряд із виробничими можливостями людини дедалі зростаючу роль відіграють інтелектуальні, соціальні, психологічні та культурні якості, тобто людські риси [3, с. 189]. Тобто, якщо мотивом

створення окремих творів у сфері рок-естетики стає самореалізація та бажання створювати, домінування примату процесу творчості над її результатом, варто говорити про рок-музику як сферу відтворення саме людського потенціалу.

Враховуючи загальносвітові тенденції – скорочення продажів носіїв музики, відвідувань концертів, загальне зниження прибутків рок-зірок і дедалі більший відхід від шоу-бізнесу до сфери «чистого мистецтва» — можна констатувати перетворення рок-музики з бізнесової прибуткової сфери на особистий спосіб життя. Але українські реалії характеризуються веденням війни і щоденними втратами як у людському, так і матеріальному вимірах, що спонукає значну частку рок-музикантів активізувати свою раціональну діяльність з метою волонтерства і допомоги ЗСУ у різних формах, що є можливим виключно у разі посилення економічної складової своєї творчості. Можемо спостерігати величезну кількість концертів, фестивалів та інших мистецьких заходів, які спрямовані на збір коштів на користь ЗСУ.

Зміна середовища діяльності митців, що починаючи з 24 лютого 2022 року характеризується наявністю постійної загрози їх фізичного знищення, небезпеки рідним та близьким трансформує їх поведінку та принципи соціальної взаємодії. Значна частка тих осіб, що були відлюдниками, уникали спілкування з широкими верствами населення, часто демонстрували антисоціальну поведінку, вимушені підлаштовуватись під загальний ритм національного протистояння ворогу. Це проявляється у намаганні розвинути або посилити такі особисті риси, як: дисциплінованість, пунктуальність, інтенсивність соціальної комунікації, раціональність особистого споживання та організації власної діяльності, посилення рівня особистої продуктивності через здобуття нових навичок та засвоєння нових прибуткових видів діяльності, формування зрозумілої ритмічності свого життя тощо. Тобто творча діяльність за таких умов рухається у напрямі максимальної раціоналізації, що може бути як тимчасовим явищем, так і

зафіксованим незворотним процесом. При цьому якість створеного продукту з боку художньої цінності може як погіршитись, так і покращитись; сам результат творчої діяльності може трансформуватись у ліквідний продукт, отримати суспільне визнання.

Також, активізація рок-музики у такій якості сприяє її «виходу з тіні», надає можливості ознайомлення з широким загалом, збільшує частку нематеріального виробництва, що є фізично простішим в умовах знищення агресором значної частки матеріальних активів України. Також це може розглядатись як чергова сходинка до постіндустріального суспільства.

Російська федерація системно знищує або привласнює матеріальну складову національного багатства України. В першому випадку ми говоримо про руйнування інфраструктури, військових, виробничих та цивільних об'єктів, вбивства військових та цивільного населення. У другому випадку ми говоримо про привласнення результатів національного виробництва, основних та оборотних виробничих фондів суб'єктів господарювання, грабування банків і банкоматів, позбавлення українців житла та особистого майна на тимчасово окупованих територіях тощо. Окремої уваги заслуговує мародерство та грабунок музеїв, театрів та інших матеріальних проявів української культури. Тобто російська агресія спрямована не лише на знищення фізичних атрибутів української держави, а й на ліквідацію всіх матеріальних та нематеріальних проявів і наслідків української культури [4, с. 74-75]. Таким чином, наявний рок-потенціал українських виконавців може виступати не лише як джерело фінансування заходів оборони та супротиву в усіх формах, а й як параметр відтворення української ідентичності та як один з проявів розмаїття її культури. Останнє є не менш, а то й більш важливим на сьогоднішній день.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі. Отже, поп-музика, є звичайною традиційною сферою послуг, що базується на смаках та уподобаннях споживачів. Рок-музика, на сучасному етапі (на відміну від 1950-х – 1970-х років) виступає як більш складне явище, що не підлягає лінійному виміру економічної прибутковості, вимагає

посилення її аналізу і подальших наукових досліджень у зазначеному напрямку.

Найявне середовище відтворення здібностей людини найповніше характеризується сферою саме людського потенціалу, проте з обов'язковими елементами раціональності, що змушує українські рок-колективи працювати більш наполегливо, раціонально, дисципліновано, врівноважено, економічно обґрунтовано, більше уваги приділяти власному здоров'ю. Подальші дослідження у цій сфері дозволять сформулювати пропозиції щодо посилення мотивації творчих працівників у напрямі оптимізації не лише внутрішньої, а й зовнішньої корисності, надання послуг на прибутковій основі, що базуватиметься на засадах патріотизму і прагнення досягнення перемоги на полі бою, без заперечення та протиставлення цього процесу внутрішнім бажанням і прагненням такого працівника.

Водночас можна говорити і про посилення емоційної складової, виконавської майстерності, поступове ускладнення сфери української поп-музики, як чергову стадію еволюції раціональних творчих виконавців.

Запропоновані результати є імовірнісними і такими, що не передбачають усю багатоманітність, багатофакторність та багаторівневість сфери творчої діяльності людини, відтак автор не претендує на формулювання «істини в останній інстанції», а робить лише першу спробу в зазначеному напрямі.

Література

1. Яковенко Р., Стреленко М. Управління розвитком людського потенціалу України в сфері рок-музики в умовах війни. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин* : зб. наук. статей. Кропивницький : Вид-во ЦІРоЛ, 2024. Вип. 1(6). С. 371-376.

2. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал. *Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки*. Кіровоград : КНТУ. 2013. Вип. 24. С. 186–193.

3. Яковенко Р. В. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 213 с.

4. Яковенко Р. В., Кандиба М. А. Трансформація національного багатства України у контексті подальшого розвитку національної економіки. *Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і загроз* : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф., (м. Кропивницький, 16 травня 2024 р.). Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2024. С. 74-75.

References

1. Yakovenko, R. and Strelenko, M. (2024), "Managing the development of human potential in Ukraine in the field of rock music in wartime", *Current issues of law and socio-economic relations*, vol. 1 (6), pp. 371–376.
2. Yakovenko, R.V. (2013), "Human capital and human potential", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 24, pp. 186-193.
3. Yakovenko, R.V. (2011), "Reproduction of human potential in a transformational economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economic Theory and History of Economic Thought, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
4. Yakovenko, R.V. and Kandyba, M. A. (2024), "Transformation of Ukraine's national wealth in the context of further development of the national economy", *materialy II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii. Aktual'ni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstva v umovakh vyklykiv i zahroz* [Conference Proceeding of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Current problems of the economy and entrepreneurship in the face of challenges and threats], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky, Ukraine, pp. 74–75.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2025 р.